

*Г. С. Бовсуновська,
асистент кафедри фінансів,
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ*

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

*H. S. Bovsunovska,
assistant of department of finances,
Dnipropetrovsk National University named after Oles Honchar, Dnipropetrovsk*

THE ESSENCE AND PECULIARITIES OF STRUCTURAL ORGANIZATION MECHANISM OF INSURANCE IN UKRAINE

В статті проаналізовано існуючі підходи щодо визначення сутності та структури фінансового механізму. На основі системного підходу досліджено сутність та особливості структурної організації фінансового механізму страхування. Розглянуто особливості та етапи проведення фінансового аналізу та фінансового контролю у сфері страхування. Проаналізовано основні показники фінансової надійності страховиків, що застосовуються в Україні та розвинених країнах світу. Охарактеризовано специфіку використання фінансових важелів впливу на розвиток страхового ринку. Результати дослідження можуть бути використанні для розробки майбутньої стратегії розвитку страхового ринку України.

The article analyzes existing approaches to determine the essence and the structure of financial mechanism. The essence and the features of structural organization of the financial mechanism of insurance are researched based on the systems approach. The features and stages of financial analysis and financial control in the insurance industry are reviewed. The basic indicators of financial reliability of insurers used in Ukraine and in the developed world are analyzed. The specific exploit of financial leverages on the development of the insurance market is characterized. The results of the research can be used to develop the future strategy of the insurance market in Ukraine.

Ключові слова: *фінансовий механізм, фінансовий механізм страхування, фінансові важелі, фінансові інструменти, фінансовий аналіз, фінансова надійність страховика.*

Keywords: *financial mechanism, financial mechanism of insurance, financial leverage, financial instruments, financial analysis, insurer financial reliability.*

Вступ. Гармонійний розвиток економіки будь-якої світової держави в умовах сьогодення забезпечується шляхом поєднання ринкового саморегулювання та системи державного регулювання та регламентування економічних відносин. Розвиток суб'єктів господарювання, виробництво товарів та послуг відбувається під впливом елементів ринкового механізму, а саме, попиту, пропозиції та ціни. Система державного регулювання доповнює ринкове саморегулювання, спрямовуючи його на досягнення цілей і завдань, визначених економічною політикою уряду в цілому, та фінансовою політикою зокрема.

Важливим аспектом сучасних досліджень у галузі фінансової політики держави є вивчення характеру дії та складових фінансового механізму, за допомогою якого здійснюється регулювання соціально-економічного розвитку країни. Структура фінансового механізму визначається рівнем розвитку економіки, історичними та національними особливостями розвитку суспільства. Ефективна реалізація

фінансового механізму можлива при досконалому володінні знаннями методології фінансового впливу на макроекономічні процеси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Праці багатьох вчених присвячені питанням дослідження фінансового механізму, серед яких О. Д. Василик [2], О. М. Ковалюк [5], В. М. Опарін [10], Г. Г. Кірейцев [4], А. О. Івашко [3], С. І. Юрій [9] та інші. Специфіка страхування як виду діяльності, особливості його розвитку визначають необхідність деталізації розгляду відповідного механізму, що й обумовлює актуальність даного напрямку дослідження.

Метою дослідження є визначення сутності та особливостей структурної організації фінансового механізму страхування.

Основні результати дослідження. В економічній літературі існує досить широкий спектр думок стосовно визначення фінансового механізму. Фінансовий механізм може розглядатись як на мікрорівні – конкретного суб'єкта господарювання, його підрозділів, чи окремих операцій (кредитний механізм), так і на макрорівні (фінансовий механізм страхування, банківської системи, тощо).

Враховуючи такий широкий спектр застосування категорії фінансовий механізм, існує багато підходів до трактування даного поняття. Наявність різних думок відносно сутності фінансового механізму вимагає докладнішого розгляду цього питання.

Серед розмаїття визначень і підходів вчених до поняття «фінансовий механізм» можна умовно виокремити два підходи до розуміння його сутності.

Перший підхід полягає в тому, що під фінансовим механізмом розуміють функціонування самих фінансів. Матеріальним відображенням фінансових відносин є грошові потоки. Організація цих потоків, порядок їх здійснення відбувається за певними правилами, певними напрямками, що й характеризує фінансовий механізм [3, с.66].

Приблизником такого підходу є, наприклад, О.А. Івашко[3, с. 68], який зазначає, що за своєю сутністю фінансовий механізм – це методичні, організаційні й правові положення та заходи, які визначають функціонування фінансів у економіці держави, їхнє практичне використання для досягнення визначених відповідними програмами цілей та завдань.

Другий підхід до розгляду поняття «фінансовий механізм» полягає в тому, що його розуміють як сукупність методів і форм, інструментів, прийомів і важелів впливу на стан та розвиток економіки. Даний підхід відображає зовнішню дію функціонування фінансів, характеризує фінанси як вирішальний фактор впливу апарату управління на стан економіки[3, с. 66].

Так, видатний економіст В.М. Опарін [10] зазначає, що фінансовий механізм – це сукупність фінансових методів і форм, інструментів та важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства.

На думку О.Д. Василика [2, с.51] фінансовий механізм – це сукупність форм і методів створення й використання фондів фінансових ресурсів з метою забезпечення різних державних структур, господарських суб'єктів і населення.

О.М. Ковалюк [5] вказує, що фінансовий механізм – це система фінансових форм, методів, важелів та інструментів, які використовуються у фінансовій діяльності держави і підприємств за відповідного нормативного, правового та інформаційного їхнього забезпечення, в контексті відповідної фінансової політики на мікроекономічному та макроекономічному рівнях.

С.І. Юрій [9] розглядає фінансовий механізм у двох аспектах і вказує на те, що у широкому розумінні – це комплекс фінансових методів і важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства. За допомогою конкретних фінансових форм і методів здійснюються розподільні та перерозподільні відносини, утворюються доходи суб'єктів економічної діяльності і відповідні фонди грошових коштів. При цьому функціонування фінансового механізму ґрунтується на організаційно-правових положеннях та фінансовій інформації, які забезпечують практичне використання фінансів для досягнення визначених цілей і завдань. Розглядаючи при цьому фінансовий механізм у вузькому розумінні визначає як сукупність конкретних фінансових методів та важелів впливу на формування і використання фінансових ресурсів з метою забезпечення функціонування й розвитку державних структур, суб'єктів господарювання і населення.

Г.Г. Кірейцев [4, с.19] дає наступне визначення поняття фінансовий механізм – це сукупність методів реалізації економічних інтересів шляхом фінансового впливу на соціально-економічний розвиток підприємства.

І.А. Бланк [1, с. 20] розглядає сутність фінансового механізму як сукупності основних елементів впливу на процес розробки і реалізації управлінських рішень в галузі фінансової діяльності.

Узагальнюючи думки вчених, фінансовий механізм – це комплекс спеціально розроблених і законодавчо закріплених форм та методів створення й використання фінансових ресурсів для забезпечення економічного розвитку, стійкості відносно зовнішніх та внутрішніх загроз та небезпек, а також забезпечення реалізації соціальних потреб громадян.

Складовими частинами фінансового механізму є фінансові методи, фінансові важелі, стимули та санкції, а також нормативно-правове забезпечення [2, с. 51]

Фінансовий механізм за ринкових умов потребує чіткої взаємодії всіх його складових. Усі елементи фінансового механізму повинні бути націлені на виконання основних функцій управління, а саме: планування, прогнозування, оперативного управління, регулювання, контролю, нагляду. Його вихідними

структурним елементом є фінансове планування й прогнозування. Саме за його допомогою залучаються інші структурні елементи фінансового механізму.

Цілеспрямований вплив фінансового механізму на процес відтворення забезпечується вертикальною й горизонтальною координацією його елементів. Вертикальна координація здійснюється за допомогою елементів вищого рівня (фінансові методи), рознесених по елементах нижчого рівня (фінансові інструменти), які безпосередньо конкретизують їх дієвість за певними елементам механізму (фінансові важелі). Горизонтальна координація, що забезпечується саморегулюючою налаштованістю кожного елемента на виконання лише властивого йому навантаження, узгоджує дії безпосередньо не пов'язаних між собою елементів фінансового механізму за вертикальним рівнем та елементів, що належать до різних вертикальних рівнів [3, с.69].

Фінансовий механізм страхування дозволяє страховикові управляти фінансами через фінансові важелі з використанням фінансових методів для досягнення найбільшого ефекту від формування, розподілу і використання фінансових ресурсів. Структура фінансового механізму страхування представлена на рисунку 1.

Призначення фінансового механізму на будь-якому рівні зводиться до двох основних функцій – фінансового забезпечення й фінансового регулювання економічних і соціальних процесів.

Рис. 1. Структура фінансового механізму страхування
складено автором

Фінансове забезпечення реалізується на основі відповідної системи фінансування, яке може здійснюватись у трьох формах: самофінансування, кредитування, зовнішнє фінансування. У процесі реалізації фінансової політики держава може впливати на соціально-економічний розвиток через усі три форми фінансового забезпечення. Надійність фінансового механізму визначається достатнім забезпеченням потреб кожного суб'єкта у коштах на основі оптимізації співвідношення між формами фінансового забезпечення.

Фінансове регулювання – це метод здійснення державою функцій управління економічними й соціальними процесами при використанні фінансів. Фінансове регулювання полягає у регламентуванні розподільних відносин у суспільстві й на окремих підприємствах.

Управління фінансовим механізмом ґрунтується на використанні відповідних важелів. За напрямом своєї дії вони поділяються на дві групи: стимули і санкції. Стимули матеріалізують фінансове заохочення, а санкції – покарання. На практиці в ролі стимулів виступають різні пільги (в оподаткуванні, кредитуванні тощо), а санкції — це штрафи, пені та ін.

Ефективність фінансового механізму залежить від цілеспрямованого вибору фінансових інструментів та дієвості їх впливу на окремі сторони соціально-економічного розвитку [10].

До фінансових методів належать фінансовий аналіз, фінансовий контроль, фінансове планування і прогнозування.

Застосування фінансового аналізу у страхуванні має свої особливості, зокрема фінансовий аналіз страхової компанії включає комплексне вивчення характеристик діяльності страхової компанії з використанням сукупності методів обробки та узагальнення інформації бухгалтерської та статистичної звітності з метою отримання інформації для оцінки надійності страховика та прийняття управлінських рішень щодо підвищення ефективності його діяльності та співпраці з ним [12].

Специфіка страхової діяльності суттєво впливає на проведення фінансового аналізу страхової компанії, який має значні відмінності від традиційного фінансового аналізу підприємства.

Страховик, на відміну від промислових і комерційних підприємств, приймає від страхувальника гроші не в обмін на матеріальний товар або послуги, а в обмін на послугу, яка забезпечує страховий захист у вигляді майбутніх страхових виплат. Ця особливість потребує гарантій щодо здатності страхової компанії відповідати за своїми зобов'язаннями перед страхувальниками. Фінансова надійність страховика – це спроможність страховика виконати страхові зобов'язання, прийняті за договорами страхування та перестраховування у випадку впливу несприятливих чинників.

Критеріями фінансової надійності страховика є: розмір власних коштів; правильність розрахованих тарифних ставок; наявність збалансованого страхового портфеля; величина страхових резервів, адекватних сумі взятих страховиком на себе зобов'язань; ефективність розміщення страхових резервів; перестраховальні операції тощо[7].

Здійснення фінансового аналізу діяльності страхової компанії містить кілька послідовних етапів: постановка завдання з орієнтацією на зацікавлену особу, оцінка наявних інформаційних ресурсів та технічних засобів, виявлення основних факторів фінансового стану, формування системи аналітичних фінансових показників, визначення порогових значень аналітичних показників, використання математичних методів та аналітичних процедур, проведення розрахунків, презентація отриманих результатів [12].

Особливої уваги заслуговує етап формування системи аналітичних фінансових показників, націлених на комплексну оцінку, визначення перспектив розвитку, досягнення стратегічних цілей, збільшення ринкової капіталізації, вдосконалення внутрішніх процесів та задоволення потреб користувачів страхових послуг [11, с. 213].

Загальна сукупність показників, які відображають ефективність ведення страховою компанією фінансової діяльності, може бути розділена на дві основні групи – об'ємні та часткові показники. Серед об'ємних показників аналізу фінансової діяльності страховиків до складу специфічних, характерних лише страховій справі, можуть бути віднесені показники обсягів зібраних страхових премій, проведених страхових виплат, сформованих страхових резервів, показники часток перестраховиків; серед відносних показників – показники рівня виплат, рівня покриття страховими резервами прийнятих зобов'язань, показники річного руху резервів, група показників залежності від перестраховиків, показники рентабельності страхової діяльності, коефіцієнт Коньшина.

В умовах глобалізації страхового ринку України є необхідність проводити аналіз фінансового стану страхових компаній за загальноприйнятими у світі методиками. Розроблена Національною асоціацією страхових організацій США (NAIS) методика дозволяє виміряти рівень фінансової стійкості компаній, який може бути розглянутий як індикатор її майбутньої платоспроможності. Показники ділять на 4 групи: загальні показники, показники рентабельності, показники ліквідності; та показники резервів.

В українській практиці під час проведення фінансового аналізу страхової компанії оцінюється платоспроможність страховика. Забезпечення платоспроможності страховиків України контролюється Законом України «Про страхування», яким передбачено[6]:

- наявність сплаченого статутного фонду та наявність гарантійного фонду страховика;
- створення страхових резервів, достатніх для майбутніх виплат страхових сум і страхових відшкодувань;
- перевищення фактичного запасу платоспроможності над розрахунковим нормативним запасом платоспроможності.

На міжнародному рівні нормативи платоспроможності регулюються відповідними Директивами Європейського Союзу «Solvency I Life Directive», «Solvency I Non-life Directive» та оновлені стандарти Solvency II.

Фінансовий аналіз страхової компанії крім зазначеної оцінки платоспроможності страховика містить аналіз ліквідності та фінансової стійкості (аналіз страхових резервів, оцінка їх достатності), аналіз ефективності інвестиційної діяльності доповнює оцінку фінансової стійкості страховика, аналіз рівня та якості перестрахового захисту, а також оцінку ефективності діяльності страхової компанії шляхом розрахунку показників рентабельності [12]. За підсумками фінансового аналізу простежується динаміка надходжень страхових премій, страхових виплат, співставляються темпи зростання витрат на ведення справи з динамікою надходжень. Фінансовий аналіз в розрізі окремих видів страхування дозволяє виявити найбільш і найменш прибуткові та збиткові, що є початковою інформацією для розробки управлінських рішень.

Фінансовий контроль – це один із видів фінансової діяльності держави з перевірки суб'єктів господарювання всіх форм власності шляхом застосування встановлених чинним законодавством методів контрольної діяльності для виявлення недоліків у фінансовій звітності підприємств, установ, організацій в процесі створення, розподілу, використання грошових фондів. Об'єктами державного фінансово-економічного контролю виступають збереження й ефективне використання ресурсів, а також відповідність вимогам законодавства фінансово-господарських операцій страхової компанії.

Фінансовий контроль в страхуванні в загальному розумінні передбачає перевірку правильності вартісного розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту і національного доходу за відповідними фондами грошових коштів та їх цільовим використанням. У вузькому розумінні, державний фінансовий контроль страхової компанії є упорядкованою нормами права діяльністю держави щодо перевірки своєчасності і точності фінансового планування, обґрунтованості й повноти надходжень доходів у відповідні фонди грошових коштів, правильності та ефективності їх використання, а також важливим елементом системи управління фінансами, що реалізує основні завдання фінансової політики держави загалом [8].

Фінансове планування – діяльність щодо складання планів, формування і використання фінансових ресурсів на рівні підприємств, галузевих структур, адміністративно-територіальних одиниць, держави в цілому.

Фінансове планування діяльності страхової компанії – це вивчення фінансових потреб компанії на визначений період, виходячи з надходжень страхових платежів, наявності фінансових ресурсів і напрямків їх використання. Система фінансового планування страхової організації включає три підсистеми стратегічне фінансове планування, поточне фінансове планування та оперативне фінансове планування

Фінансові важелі діють у межах фінансових інструментів. До фінансових важелів можна віднести тарифну політику, прямі й опосередковані заходи державного регулюючого впливу на процес формування ринкових цін, дивіденди, заробітну плату, норми амортизаційних відрахувань, норми штрафних санкцій, атестація, акредитація, ліцензування тощо. Фінансові стимули використовуються суб'єктами фінансових відносин з метою спонукання до ініціативної та високоефективної діяльності, недопущення порушення законодавства. Фінансові санкції ж застосовуються до суб'єктів економічної діяльності, що порушують фінансову дисципліну або порядок ведення фінансово-господарської діяльності.

У страхуванні застосовується велика кількість фінансових важелів, що обумовлено наявністю в Україні жорсткої системи регламентації та контролю за страховою діяльністю з боку контролюючих органів. Основними важелями впливу на страхову діяльність є податки та обов'язкові платежі; нормативи ліквідності, капіталу і платоспроможності, прибутковості, якості активів та ризиковості операцій, якості систем управління та управлінського персоналу, дотримання правил надання фінансових послуг та інші показники; порядок формування статутного капіталу страховика; правила формування, обліку та розміщення страхових резервів; вимоги до рейтингу фінансової надійності (стійкості) страховиків та перестраховиків-нерезидентів; штрафи та інші стягнення у разі порушення вимог чинного законодавства.

Нормативно-правове забезпечення страхування в Україні становлять ухвалені законодавчі та нормативні акти, що регулюють страхову діяльність як у цілому, так і за окремими її напрямками.

Сутність фінансового механізму страхування можна визначити як сукупність взаємоузгоджених фінансових методів, форм, інструментів та важелів впливу щодо акумулювання, розподілу та використання фінансових ресурсів відповідно до вимог чинного законодавства з метою проведення ефективної страхової діяльності та управління ризиками, що прийняті на страхування.

Висновки. Таким чином, розуміння сутності та структурної організації фінансового механізму страхування є подібним до фінансового механізму загалом. Проте змістове наповнення переважної більшості складових фінансового механізму має суттєві відмінності, пов'язані із специфікою основної діяльності економічних агентів на страховому ринку та особливостями реалізації страхового продукту. Основна відмінність полягає у особливостях застосування фінансових методів та інструментів реалізації фінансового механізму на страховому ринку.

Список літератури.

1. Бланк И.А. Финансовый менеджмент: учебный курс / И. А. Бланк. – изд. 2-е, перераб. и доп. – К.: Эльга, Ника-центр, 2006. – 653 с.
2. Василик О. Д. Теорія фінансів: підручник / Василик О. Д. – К.: НІОС, 2000. – 416 с.
3. Івашко О. А. Концептуальні основи фінансового механізму / О. Івашко // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – № 4, 2010. – с. 65-71.
4. Кірейцев Г. Г. Финансовый менеджмент: навч. посіб. / Г. Г. Кірейцев. – 2-е вид., переробл. та доповн. – К.: ЦУЛ, 2002. – 495 с.
5. Ковалюк О. М. Финансовый механизм организации экономики: проблемы теории и практики. – Л.: Вид. Центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. – 354 с.
6. Про страхування [Електронний ресурс]: Закон України від 06.04.1996 №436- IV). – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua>.
7. Страхування: Підручник / Керівник авт. колективу і наук. ред. С.С. Осадець. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 599 с.

8. Тараненко О.О. Теоретичні підходи до визначення поняття "Державний фінансовий контроль страхової компанії" / О.О. Тараненко // *Управління розвитком*. – 2012. – №7. – с. 40.
9. Фінанси: підручник / С. І. Юрій [та ін.]; ред. С. І. Юрій, В. М. Федосов. – К.: Знання, 2008. – 611 с.
10. Фінанси (Загальна теорія): навчальний посібник / В. М. Опарін; Київський національний економічний ун-т. – 2. вид., доп. і перероб. – К.: КНЕУ, 2001. – 238 с.
11. Фурман В.М. Стратегічне управління страховою компанією: монографія / В.М. Фурман, О.Ф. Філонюк, М.П. Ніколенко, О.І. Барановський та ін.; наук. ред. та кер. кол. авт. докт. екон. наук В.М. Фурман. – К.: КНЕУ, 2008. – 440 с.
12. Шкура І.С. Фінансовий аналіз страхових компаній / Десята Всеукраїнська наукова Internet-конференція Проблеми розвитку бухгалтерського обліку, фінансового аналізу та контролю в галузях економічної діяльності / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zsas.zhitomir.org/ru/forum/шкура-іс-фінансовий-аналіз-страхових-компаній>.

References.

1. Blank I.A. (2006), *Finansovyy menedzhment: uchebnyy kurs* [Financial Management: Training Course], 2nd ed, El'ha, Nyka-tsentr, Kyiv, Ukraine.
2. Vasylyk O. D. (2000), *Teoriia finansiv* [Finance Theory], NIOS, Kyiv, Ukraine.
3. Ivashko O. A. (2010) "Conceptual basis of the financial mechanism", *Naukovyj visnyk Volyns'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrainky*, vol. 4, pp. 65-71.
4. Kirejtsev H. H. (2002), *Finansovyy menedzhment* [Financial management], 2nd ed, TsUL, Kyiv, Ukraine.
5. Kovaliuk O. M. (2002) *Finansovyy mekhanizm orhanizatsii ekonomiky: problemy teorii i praktyky* [The financial mechanism of the organization of the economy: theory and practice], Vydavnychyy tsentr LNU im. Ivana Franka, Lviv, Ukraine.
6. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996) The Law of Ukraine "On insurance", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр> (Accessed 8 Nov 2015).
7. Osadets' S. S. (2002), *Strakhuvannia* [Insurance], 2nd ed, KNEU, Kyiv, Ukraine.
8. Taranenko O. O. (2012) "Theoretical approaches to the definition "State financial control of the insurance company", *Upravlinnia rozvytkom*, vol. 7, pp. 40.
9. Yuriy S. I. (2008), *Finansy* [Finances], Znannia, Kyiv, Ukraine.
10. Oparin V. M. (2001), *Finansy: Zahal'na teoriia* [Finances], 2nd ed, KNEU, Kyiv, Ukraine.
11. Furman V.M. (2008), *Stratehichne upravlinnia strakhovoiu kompaniiei* [Strategic management of insurance company], KNEU, Kyiv, Ukraine.
12. Shkura I.S. "Financial analysis of insurance companies", *Problemy rozvytku bukhhalters'koho obliku, finansovoho analizu ta kontroliu v haluziakh ekonomichnoi diial'nosti*, [Online], available at: <http://zsas.zhitomir.org/ru/forum/шкура-іс-фінансовий-аналіз-страхових-компаній> (Accessed 26 Okt 2015).

Стаття надійшла до редакції 10.11.2015 р.